УДК 37.016:811.161.1-057.875-054.6

НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ-НЕФІЛОЛОГІВ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ: ПІДХОДИ, АСПЕКТИ, ДОСВІД

Гейченко К.І., канд. пед. наук (Запоріжжя)

У статті розглянуто проблеми навчання спілкування російською мовою іноземних студентів немовних спеціальностей. Проаналізовано відповідність підходів до навчання мови комунікативним потребам певного контингенту студентів. Окреслено проблеми, що існують у сучасній методиці щодо тлумачення основних термінів. Схарактеризовано завдання й особливості навчання інофонів письмового й усного мовлення, можливості використання досвіду в оволодінні рідною мовою.

Ключові слова: зміст навчання, іноземні студенти-нефілологи, підхід до навчання мови, письмове й усне мовлення.

Гейченко Е.И. Обучение иностранных студентов-нефилологов русскому языку: подходы, аспекты, опыт. В статье рассмотрены проблемы обучения общению на русском языке иностранных студентов неязыковых специальностей. Проанализировано соответствие подходов к обучению языку коммуникативным потребностям данного контингента студентов. Очерчены существующие в современной методике проблемы толкования основных терминов. Охарактеризованы задачи и особенности обучения инофонов письменной и устной речи, возможности использования опыта в овладении родным языком.

Ключевые слова: иностранные студенты-нефилологи, письменная и устная речь, подход к обучению языку, содержание обучения.

© Гейченко К.І., 2015

Geychenko E.I. Teaching Foreign Students-Non-philologists Russian Language: Approaches, Aspects, Experience. The problems of training Russian language communication to foreign students of non-linguistic specialties have been considered in the article. The compliance of approaches to training communicative requirements to this contingent of students has been analyzed. The problems of interpretation of the main terms existing in modern language teaching methods have been outlined. The main tasks and peculiarities of teaching foreign language learners written and oral speech, the possibilities of using the experience in mastering the native language have been described.

Key words: approach to foreign language training, content of training, foreign students-non-philologists, written and oral speech.

Постановка проблеми. Мовна підготовка іноземних студентів у нефілологічних ВНЗ завжди чітко реагує на зміни та нововведення у методиці викладання іноземних мов, зокрема російської як іноземної.

Сучасна методика викладання російської мови іноземним студентам спирається на комунікативно-когнітивний підхід у навчанні, оскільки він ураховує не лише лінгвістичні засади навчання комунікації, але й структуру ментальних процесів, що відбуваються під час опанування мовної картини світу іншої культури. Однак на сучасному етапі науковці не дійшли згоди про те, чи є комунікативність достатньою для того, щоб заснована на ній система навчання досягла поставленої мети – навчити іноземців спілкування російською мовою.

Отже, **метою** цієї статті є спроба відповісти на питання сьогодення, а саме: який підхід має бути покладений в основу навчального процесу, чого і як навчати іноземців. Такі проблеми залишаються **актуальними** і потребують подальших досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовна підготовка іноземних студентів-нефілологів у ВНЗ України, як здавалося, вже не викликає серйозних суперечок у питаннях «чого» і «як» навчати. Проте останнім часом з'являються непоодинокі думки вчених, методистів, викладачів-практиків про те, що оволодіння іноземною мовою, у тому числі й російською як іноземною, передбачає знання в основному системи мови, що вивчається. У зв'язку з цим пропонується навіть читання лекцій з мови для іноземних студентів нефілологічних ВНЗ (професор О.О. Ховалкіна), тобто навчання теоретичних аспектів мовної підготовки, що зазвичай використовувались у філологічній аудиторії.

Ю.І. Пассов, розроблюючи свою концепцію технології іншомовної освіти, пропонує подивитися на те, чого і як ми навчаємо, не з традиційних, а з абсолютно інших ракурсів, стверджуючи, що навчаємо ми іноземців мови [3]. Це твердження є суперечливим, оскільки, якщо брати до уваги потреби філологічної аудиторії, то ми дійсно навчаємо певної мови через засвоєння її системи, в результаті студент-філолог здобуває професійну іншомовну освіту, а якщо це студенти-нефілологи, наприклад, медики, які здобувають медичну освіту, то іноземна мова, у даному випадку російська, для них є лише засобом навчання в іншомовному середовищі.

В Україні різночитання в організації мовної підготовки іноземців-нефілологів особливо проявилися з переходом ВНЗ на кредитно-модульну систему. Досі немає єдиного підходу та уявлення, яким чином повинен вибудовуватися процес навчання іноземців мови. Кожний ВНЗ поняття «модуль» визначає по-своєму. Наприклад, модуль трактується як додатковий матеріал, який дається зверх програми тощо.

Спостерігається плутанина у тлумаченні термінів, таких, як «компетенція» і «компетентність», «навички» і «вміння». Досі йдуть суперечки навколо слова «комунікативний» і, як відмічає Ю.І. Пассов, останніми роками часто ставиться питання: «А чи здатна ідея комунікативності взагалі служити основою навчального процесу»? [5]. Можна припустити, що незадоволення від якості освітнього процесу, пошук нових, нетрадиційних підходів до навчання в цілому і до навчання іноземних мов, зокрема, привели до виникнення такого питання.

Безумовно, «комунікативність» залишається базовою методичною категорією та основою мовної підготовки іноземців, оскільки вона пояснює і побудову, і технологію процесу навчання (Т.М. Капітонова, З.І. Кличнікова, О.Д. Мітрофанова, Н.Л. Федотова, А.М. Щукін тощо).

Мова – система словесного вираження думок, що має певний звуковий і граматичний лад і служить засобом спілкування у людському суспільстві [7]. Тому зрозуміло, що мови без слів і граматики не буває.

Генеральною метою мовної підготовки студентів-нефілологів є навчання спілкування у побутовій і професійній сферах, що у рамках всякої освіти, звичайно ж, можна віднести до становлення людини як духовної індивідуальності. Але дуже жорсткі часові рамки мовної

підготовки студентів і роль мови як засобу сприйняття і розуміння лекційного матеріалу, текстів підручників, побудови відповідей на семінарських і практичних заняттях, на іспитах, написання жанрової документації за профілем ВНЗ, виконання певних інтенціональних програм тощо, примушують викладачів ставити не абстрактні (формування духовної особистості), а дуже конкретні практичні цілі: навчити інофонів читати, писати, говорити, аудіювати для здійснення навчально-професійної комунікації. Цілі навчання мови визначаються потребами іноземних студентів. Таким чином, цілі мовної підготовки у ВНЗ пов'язані з цілями університетської освіти, які передбачають інтелектуальний розвиток тих, хто навчається. Тому значущість навчального предмета зводиться в першу чергу до того, щоб надати студентам можливість для професійного саморозвитку.

Виклад основного матеріалу. Навчаючи іноземців, ми вчимо їх не мови, а мовлення. Аксіоматично, що мова реалізується в усній і письмовій формах; усне мовлення є продуктом говоріння, а письмове мовлення – продуктом письма. Найчастіше методи навчання не враховують специфіку обох різновидів мовлення, а також тих умов, в яких ці різновиди функціонують. Умови, за яких здійснюється усне мовлення, зазвичай значно відрізняються від умов, за яких функціонує письмове мовлення. Особливо це стосується двох важливих параметрів, що багато в чому визначають характерні риси обох видів мовлення, – часу і простору. Час усного мовлення дуже обмежений. Мовленнєві інтенції реалізуються швидко, причому той, хто говорить, повинен не лише кодувати смисл висловлювання, викликаного певною інтенцією, але й ураховувати особливості ситуації, співвідносити свій статус із статусом співрозмовника тощо. Це призводить до перевантаження пам'яті іноземного студента, граматичних помилок, граматичної незавершеності висловлювання, запинок, повторень слів *значить, ось* тощо.

Наслідком обмеженості в часі є смислова спрощеність усних висловлювань студентів. У більшості випадків тому, хто говорить, бракує часу для висловлення складної думки. Труднощі в розумінні усних висловлювань якоюсь мірою згладжуються тим, що співрозмовник або той, хто слухає, як правило, знаходиться у безпосередньому контакті з тим, хто говорить, може перепитати, поставити питання або використовувати певні наочні чи

контекстуальні підказки для розшифровки і розуміння повідомлення. Інша справа – письмове мовлення. У того, хто пише, є час для обміркування. І тут є недопустимими граматична або логічна незавершеність, невиправдане повторювання, синтаксична або лексична неправильність тощо.

Отже, «письмова мова характеризується низкою специфічних рис, із яких слід виділити: а) структурну розширенність, оскільки вона повинна відрізнятися повнотою і конкретністю; б) формальну стислість і лаконічність, із якою пов'язана граматична ускладненість письмового мовлення; в) чітке наслідування норм літературної мови як найбільш загальну особливість. Окрім перерахованих рис, специфіка письмового мовлення визначається приналежністю до певного стилю і жанру» (*переклад наш – К.Г.*) [2: 76].

Отже, обидва різновиди мовлення мають свої особливості і не є взаємозамінними. І того, і іншого виду мовлення необхідно навчати.

Проте в немовних ВНЗ центральним залишається питання щодо підходів до викладання іноземної мови. Звернемося до усім нам «рідного» досвіду: як дитина засвоює рідне мовлення. Ніхто не оскаржуватиме той факт, що діти чудово справляються з цим важким завданням. Вони в конкретних ситуаціях, як правило, багаторазово натреновують зразки мовлення, що їм пропонуються. Природно, просто, надійно. Саме так дитина складає своє мовлення – текст, зрозумілий лише у співвідношенні з контекстом (ситуацією), в якому він виникає. Цей текст є або фонологічною, або графічною реалізацією певного «значення» або комплексу значень [10: 123]. Дитина навчається розшифровувати і кодувати «значення», іншими словами, розуміти і будувати «текст».

Зразки мовлення, з якими стикається дитина, відповідають трьом головним функціям мови: *смисловій* (вона дає змогу дитині пізнавати навколишній світ і говорити про нього), *діяльнісно-мовленнєвій* (дає можливість впливати на навколишній світ, наприклад, виражати згоду/незгоду, формулювати питання тощо), *текстовій* (що забезпечує операційне використання мови для побудови тексту).

У навчальному процесі для іноземних громадян ці функції знаходять своє відображення у визначенні тим, хто говорить, смислового змісту висловлювання; у вираженні комунікативної мети; у лексико-граматичній побудові бажаного висловлювання.

І так само, як дитина, іноземні студенти не лише сприймають незліченні зразки «текстів», але й самі активно беруть участь у процесі комунікації, постійно практикуючись у побудові тексту, тобто у структуризації за допомогою лексико-граматичних засобів будь-якої комунікативної мети по відношенню до певної мовленнєвої інтенції, з одного боку, і до контексту висловлювання, – з іншого. При цьому їх цікавить не стільки граматичне оформлення висловлювання, скільки його семантико-прагматична доцільність. Звичайно, навчальна аудиторія – не мовне середовище, проте викладач для навчання усного мовлення відбирає і пропонує моделі і дії, аналогічні тим, що зустрічаються в природній комунікації.

Чи можна цей досвід використовувати під час навчання іноземців письмового мовлення? Адже письмовий текст має ті ж самі функції, що й усний: він також передбачає певний контекст, має комплекс «значень» (за Хелідеєм), які отримують конкретну лексико-граматичну реалізацію, зумовлену комунікативною метою автора тексту. І так само, як дитина постійно використовує мову для реалізації різних комунікативних цілей і набуває інтуїтивного знання правил, необхідних для побудови висловлювання, іноземець може мати аналогічні можливості для такої ж практики в галузі письмового мовлення.

Для цього треба, щоб він стикався з великою кількістю автентичних текстів і був змушений використовувати мову для вираження власних думок. Під час накопичення мовного досвіду, оволодіння змістом спеціальних дисциплін і формування комунікативної компетенції студент вчитиметься самостійної систематизації мовного матеріалу і розумітиме все більше складних текстів.

І так само, як дитина натреновує зразки усного мовлення, в основі яких лежить граматика усного тексту, студентам пропонуються зразки письмового мовлення, основою яких є граматика письмового тексту.

Мовна підготовка іноземців ускладнюється тим, що за 8-10 місяців вони повинні досягти такого рівня знань, навичок і вмінь, який дозволить їм брати участь у навчальному процесі ВНЗ на рівні з носіями мови. Вітчизняні студенти, як відомо, вивчають мову навчання у ВНЗ багато років. Перший етап – дошкільний, коли вони ще не знають мову теоретично, але вже говорять нею. Потім,

навчаючись у школі, вони засвоюють теорію мови для вдосконалення своїх навичок і вмінь. А іноземці відповідні етапи оволодіння мовою навчання проходять у надзвичайно швидкому режимі.

Повертаючись до проблеми навчання іноземних громадян, констатуємо, що сьогодні часто ставиться питання не про комунікативність як основу навчального процесу, а про те, як подавати мовний матеріал: послідовно пропонувати граматику мови, що вивчається, включаючи усі її рівні, або презентувати її не у послідовній системі, а лише в тому обсязі, в якому вона обслуговує відібрані з навчальною метою ситуації спілкування.

Зазначимо, що в тому та іншому випадках граматика залишається комунікативно-функціональною. Коли матеріал презентується тільки з орієнтацією на теоретичне подання граматики без введення її у мовленнєву практику, комунікативна спрямованість навчання стає псевдокомунікативною. Разом із тим, комунікативний підхід не повинен виключати послідовного вивчення мовної системи. Інакше це позначиться на грамотності тих, хто навчається, і в їхніх письмових роботах постійно з'являтимуться елементарні морфолого-синтаксичні помилки (наприклад, *далеко*, *тепло* визначають як іменники середнього роду тощо).

Знання граматики мови, що вивчається, вдосконалюється завдяки концентричності її представлення, оскільки іноземний студент опановує матеріал поступово, на основі зростаючого особистого лінгвістичного досвіду, створення міцної мовної бази, що позитивно позначиться на якості його мовлення.

Таким чином, іноземні студенти немовних ВНЗ, починаючи вивчення російської мови з елементарного рівня, проходять довузівський етап навчання, впродовж якого засвоюють основи граматики і базисну лексику. І, як підтверджує наш багаторічний досвід, за комунікативної спрямованості навчального процесу без свідомого і послідовного вивчення мовної системи російської мови і обов'язкової роботи з розширення словникового запасу не можна досягти рівня знань, необхідних для здійснення комунікації.

Надалі ж (на основному етапі навчання) студент має засвоювати не стільки граматичну, скільки змістову структуру пропонованих текстів, пов'язаних із галузями знань, що вивчаються, самостійно вчитися конструювати свої мовленнєві твори на базі мовленнєвих

дій, що відповідають тим або іншим інтенціям або інтенційним програмам.

Висновки. Під час вивчення російської мови іноземними студентами нефілологічних ВНЗ, пріоритетним є комунікативно-когнітивний підхід. Оскільки головна мета мовної підготовки інофонів – навчання спілкування, необхідно враховувати специфіку усного та письмового мовлення і вивчати та застосовувати досвід оволодіння рідною мовою.

Методично-дидактичні засади навчання спілкування іноземних студентів потребують концептуального корегування у зв'язку з застосуванням нових педагогічних технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Капитонова Т.Н. Методы и технологии обучения русскому языку как иностранному / Капитонова Т.Н., Московкин Л.В., Щукин А.Н. – М. : Рус. язык. Курсы, 2008. – 220 с.
2. Клычникова З.И. Некоторые психологические особенности обучения взрослых чтению на иностранном языке / З.И. Клычникова // Чтение, перевод, устная речь. – Л. : Наука, 1977. – 142 с.
3. Пассов Е.И. Программа-концепция коммуникативного иноязычного образования «Развитие индивидуальности в диалоге культур» / Е.И. Пассов. – М. : Просвещение, 2000. – 173 с.
4. Пассов Е.И. Содержание иноязычного образования как методическая категория / Е.И. Пассов // Иностранные языки в школе. – 2007. – № 4. – С. 13–23.
5. Пассов Е.И. Основы коммуникативной теории и технологии иноязычного образования / Е.И. Пассов, Н.Е. Кузовлева. – М. : Рус. яз. Курсы, 2010. – 568 с.
6. Русский язык как иностранный. Методика обучения русскому языку : учеб. пособие для высш. учебн. заведений / под ред. И.П. Лысаковой. – М. : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2004. – 270 с.
7. Толковый словарь русского языка / под ред. Д.Н. Ушакова. – Т. 1–4. – М. : Астрель, 2005. – 848 с.
8. Федотова Н.Л. Методика преподавания русского языка как иностранного (практический курс) / Н.Л. Федотова. – СПб. : Златоуст, 2013. – 192 с.
9. Щукин А.Н. Обучение речевому общению на русском языке как иностранном. Методика / А.Н. Щукин. – М. : Изд-во ИКАР, 2011. – 452 с.
10. Halliday M.A.K. Learning How to Mean : Exploration in the Development of Language / M.A.K. Halliday. – London : Edward Arnold, 1975. – 164 p.